

بیداری اصل ۱۶۸ قانون اساسی بیش از هر زمان دیگری

با ابلاغ و تأکیدات رئیس قوه‌قضائیه، نخستین دادگاه جرائم سیاسی با حضور هیئت منصفه بر گزار شد

■ **علیرضا سزوار**

اصل ۱۶۸ قانون اساسی درباره رسیدگی به جرائم سیاسی است که در ۴۰ سال اخیر توجه لازم به آن نشده‌بود، اما به تازگی با برگزاری نخستین دادگاه جرائم سیاسی از پتانسیل این اصل از قانون اساسی استفاده شد. قانون جرم سیاسی در ۲۹ اردیبهشت سال ۹۵ به تصویب مجلس شورای اسلامی و نیز به تأیید شورای نگهبان رسید، تشکیل این دادگاه، گام بلندی در راستای اهداف نظام جمهوری اسامی و نیز از اقدامات رئیس قوه‌قضائیه در پیشبرد عدالت قضایی و صیانت از حقوق عامه است. جرائم سیاسی باید چهار ویژگی داشته باشند. ویژگی اول اینکه در ماده ۲ قانون جرم سیاسی تصریح شده باشند. ویژگی دوم اینکه با انگیزه اصلاح امور کشور ایراد شده باشند. ویژگی سوم اینکه علیه مدیریت و نهادهای سیاسی یا سیاست‌های داخلی یا خارجی کشور ارتکاب پیدا کرده باشند و چهارم اینکه مرتکب آن قصد ضربه زدن به اصل نظام جمهوری اسلامی را نداشته باشد. این ویژگی‌ها جرائم سیاسی را از جرائم امنیتی تفکیک می‌کند. همچنین براساس ماده ۴ این قانون، متهمان سیاسی از امتیاز محاکمه در حضور هیئت منصفه برخوردار می‌شوند.

روز یک‌شنبه ۲۰ مهر نخستین دادگاه جرائم سیاسی در کشور بر گزار شد. علیرضا زاکانی به‌عنوان متهم جرم سیاسی بابت مصاحبه در برنامه تلویزیونی تهران ۲۰ شبکه ۵ سیما جمهوری اسلامی با شکایت وزارت اطلاعات مبنی بر نشر اکذیب حضور یافت.

آقای زاکانی هم‌اکنون نماینده قم در مجلس و رئیس مرکز پژوهش‌های مجلسی است. او سال گذشته در یک برنامه زنده تلویزیونی گفته بود وزارت اطلاعات در پرونده فساد پتروشیمی گرینشی عمل کرده و این مجموعه خطا می‌کند.

علیرضا زاکانی در یک برنامه زنده تلویزیونی مدعی شده بود که خطاب به نمایندگان وزارت اطلاعات که در فساد پرونده پتروشیمی تحقیق می‌کردند، گفته با شما برخورد می‌کنم و ریشه‌تان را می‌کنم.

پرونده آقای زاکانی در حالی به‌عنوان نخستین پرونده جرم سیاسی در ایران رسیدگی شد که اخیراً علی‌القاصی مهر، دادستان تهران گفته بود که قرار است برای نخستین‌بار، به دو پرونده با پنج متهم در دادگاه کیفری تهران براساس قانون جرم سیاسی رسیدگی شود.

■ **قانون جرم سیاسی چیست؟**

براساس اصل ۱۶۸ قانون اساسی، رسیدگی به جرائم

سیاسی و مطبوعاتی علنی است و باید با حضور هیئت منصفه در محاکم دادگستری صورت بگیرد. این اصل در چهار دهه گذشته به‌اجرا درنیامد دستگاه قضایی ایران از متهمان سیاسی به‌عنوان متهمان امنیتی یاد می‌کرد. سرانجام قانون جرم سیاسی در سال ۱۳۹۴ و در آخرین روزهای کاری مجلس نهم به تصویب رسید و پس از تأیید شورای نگهبان در سال ۱۳۹۵ از سوی رئیس‌جمهور، ابلاغ شد. قوه‌قضائیه این قانون را اکنون به اجرا گذاشته و این قانون محدوده خاصی برای متهمان سیاسی وضع کرده است.

براساس ماده یک این قانون، جرائمی که با انگیزه اصلاح امور کشور علیه مدیریت و نهادهای سیاسی یا سیاست‌های داخلی یا خارجی کشور ارتکاب باید، بدون آنکه مرتکب قصد ضربه‌زدن به اصل نظام را داشته باشد، جرم سیاسی محسوب می‌شود.

با گذشت بیش از چهار دهه از استقرار انقلاب اسلامی، موضوع نحوه رسیدگی به جرائم سیاسی و مصادیق آن در ایران هنوز حاشیه‌ساز است.

بر اساس اصل ۱۶۸ قانون اساسی، رسیدگی به جرائم سیاسی و مطبوعاتی علنی است و با حضور هیئت منصفه در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. نحوه انتخاب، شرایط، اختیارات هیئت منصفه و تعریف جرم سیاسی را قانون براساس موازین اسلامی معین می‌کند. بااین حال تاکنون این اصل قانون اساسی در مورد جرائم سیاسی به اجرا گذاشته نشده بود.

■ **کلنجار ۲۷ ساله با مصادیق جرم سیاسی**

قانون جرم سیاسی در سال ۱۳۹۴ و در آخرین روزهای کاری مجلس نهم به تصویب رسید و پس از تأیید شورای نگهبان در سال ۱۳۹۵ از سوی حسن روحانی، رئیس‌جمهور، ابلاغ شد.

تلاش برای تعیین مصادیق جرم سیاسی از آخرین سال‌های ریاست آیت‌الله محمدزیدی بر قوه‌قضائیه آغاز شد و تا‌کام ماند. محمود هاشمی شاهرودی، رئیس‌بعدی قوه‌قضائیه نیز گرچه بارها وعده داد که به‌زودی لایحه‌ای از سوی قوه‌قضائیه تهیه می‌کند که تکلیف را روشن کند، ولی عمر ریاست او نیز سپری شد و لایحه‌ای به مجلس فرستاده نشد.

تنها چهار سال پس از آنکه آیت‌الله صادق آملی لاریجانی قاضی‌القضات کشور شد، در تابستان ۱۳۹۲، لایحه جرم سیاسی تهیه و به مجلس نهم ارسال شد.

با متوقف ماندن تدوین لایحه جرم سیاسی، سرانجام در ۱۳۹۲ کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس نهم تدوین طرح جرم سیاسی را در دستور کار قرار داد که کلیات آن در اردیبهشت ۱۳۹۳ به تصویب این کمیسیون رسید. مدتی بعد از تصویب کلیات طرح در مجلس، قوه‌قضائیه احقاق حق و ابطال باطل انجام وظیفه کنند. اعضای هیئت منصفه در هنگام رسیدگی دادگاه، در جلسه حضور داشته و به روند جلسات توجه دارند و هرگاه در حین محاکمه، سؤالاتی داشته باشند، حضور یابند. دادگاه با حضور رئیس دادگاه می‌کنند. با پایان جلسه دادگاه، هیئت منصفه باید وارد شور شود و نسبت به اینکه «متهم بزهکار است یا خیر؟» و اینکه «در صورت بزهکاری آیا مستحق تخفیف است یا خیر؟» اتخاذ تصمیم می‌کنند. تصمیحات هیئت منصفه با اکثریت مطلق حاضران، حاصل می‌شود.

■ **تکالیف دادگاه در مقابل نظر اعضای هیئت منصفه**

پس از اینکه هیئت منصفه نظر خود را در خصوص دو

موضوع گفته شده به صورت کتبی به دادگاه ارائه کرد،

دادگاه با ملاحظه نظر اعضای هیئت منصفه اقدام به صدور

رای می‌کند. اگر نظر هیئت منصفه مبنی بر بزهکاری و

مجرمیت متهم باشد، دادگاه الزامی به رعایت نظر هیئت

هم اعلام کرد که پیشنهادات خود را در مورد جرائم سیاسی برای بررسی تطبیقی با طرح مجلس به کمیسیون قضایی فرستاده است.

■ **ایراد مهم شورای نگهبان**

مجلس شورای اسلامی در نهایت یک‌شنبه ۴ بهمن سال ۱۳۹۴ در ادامه بررسی طرح جرم سیاسی، ماده یک و ۲ و ۳ این طرح را تصویب و از جمله مصادیق جرم سیاسی تعیین کرد. شورای نگهبان هم البته ایرادی جالب از آن گرفت.

بنا به ایراد شورای نگهبان مواد ۲ و ۳ مصوبه مجلس ابهام ایجاد می‌کردند. در ماده ۱۳ آمده بود که سلب غیرقانونی آزادی افراد جرم سیاسی نیست، اما ماده ۲ «نقض آزادی‌های مشروع دیگران» را تحت شرایطی جرم سیاسی محسوب می‌کرد.

در نهایت سال ۹۵ مجلس شورای اسلامی بخش سلب غیرقانونی آزادی افسراد را حذف کرد و دوباره مصوبه‌اش را به شورای نگهبان فرستاد که این‌بار مصوبه مجلس تأیید شد.

■ **جرم سیاسی چیست؟**

بر اساس ماده یک این قانون، جرائمی که با انگیزه اصلاح امور کشور علیه مدیریت و نهادهای سیاسی یا سیاست‌های داخلی یا خارجی کشور ارتکاب باید، بدون آنکه مرتکب قصد ضربه‌زدن به اصل نظام را داشته باشد جرم سیاسی محسوب می‌شود.

در ماده دوم این قانون، مصادیق جرم سیاسی ذکر شده است. نشر اکاذیب، توهین و افترا به رؤسای سه قوه، رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام، معاونان رئیس‌جمهور، وزرا، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، نمایندگان مجلس خبرگان و اعضای شورای نگهبان و همچنین نمایندگان و مقام‌های سیاسی خارجی که در قلمرو جمهوری اسلامی حضور دارند، جرم سیاسی است.

در ماده پنجم هم آمده که تشخیص سیاسی بودن اتهام با دادسرا یا دادگاهی است که پرونده در آن مطرح است.

■ **متهمان و مجرمان سیاسی چه حقوقی دارند؟**

براساس ماده شش این قانون، نمی‌توان متهم سیاسی را در سلول انفرادی نگه داشت و اگر هم بیم تبانی وجود داشته باشد، مدت حبس و بازداشت انفرادی نباید از ۱۵ روز تجاوز کند.

جدا بودن محل زندان این مجرمان و متهمان، ملاقات با بستگان درجه اول، دسترسی به کتاب و نشریه و رادیو و تلویزیون در طول مدت حبس هم از مزایای دیگر این افراد خواهد بود.

همچنین اگر این افراد جرم سیاسی دیگری مرتکب شوند، مشمول قانون تشدید مجازات به دلیل تکرار

دولتی که با انگیزه اصلاح امور کشور علیه مدیریت و نهادهای سیاسی یا سیاست‌های داخلی یا خارجی کشور ارتکاب باید، بدون آنکه مرتکب قصد ضربه‌زدن به اصل نظام را داشته باشد جرم سیاسی محسوب می‌شود

اسلامی داشته است، از شمول این قانون کنار گذاشته می‌شود. همچنین توهین به رهبر نظام جمهوری اسلامی ایران و مقام‌های ارشد مذهبی نیز همچنان جرم امنیتی است.

حتی اگر آنچه از سوی مقام امنیتی و قضایی، اتهام توهین، افترا و نشر اکاذیب دانسته شده است در رسانه انجام شود، رسیدگی به آن بر اساس قانون مطبوعات خواهد بود. تلاش برای ایجاد تغییرات اساسی در نظام سیاسی نیز جرم سیاسی محسوب نمی‌شود و جرم امنیتی خواهد بود.

■ **بخشنامه رئیس دستگاه قضا**

خردادماه امسال و چهار سال پس از تصویب قانون جرم سیاسی، ابراهیم رئیسی، رئیس قوه‌قضائیه ایران، بخشنامه رسیدگی به اتهامات مرتکبان جرائم سیاسی را ابلاغ کرده و دستور داده است دادگاهی که به پرونده متهمان جرائم سیاسی رسیدگی می‌کند، باید با حضور هیئت منصفه و به صورت علنی باشد.

رئیس قوه‌قضائیه ایران در بخشنامه خود گفته که تشخیص سیاسی بودن اتهام با دادسرا یا دادگاهی است که پرونده در آن مطرح است.

قانون جرم سیاسی در اردیبهشت ۱۳۹۵ در مجلس شورای اسلامی تصویب شد و به فاصله کوتاهی به تأیید شورای نگهبان رسید، اما از آن زمان تاکنون دادگاهی بر این مبنا در کشور تشکیل نشده بود.

بخشنامه رئیس قوه‌قضائیه درباره اجرای این قانون تأکید کرده که ماده شش آن در تمام مراحل دادرسی و اجرای حکم رعایت شود.

واکنش

دادگاه‌های جرائم سیاسی باید علنی باشند

علنی خواهد بود و مطبوعات و خبرنگاران حق ورود به جلسات را خواهند داشت و می‌توانند این دادگاه‌ها را گزارش کنند. هنگامی که گفته می‌شود دادگاه به‌صورت علنی برگزار می‌شود، اگر غیر از این شرایط باشد، یعنی کار خلافی صورت گرفته و قاضی تخلف کرده است.

امنیتی ایجاد شود، گفت: صحن دادگاه فضا برای حضار وجود دارد، به مخاطبان اجازه حضور در جلسه داده شود، بنابراین ممکن است در برخی جلسات رسیدگی اتاق کوچک باشد و صدنی برای حضار کم باشد که در این شرایط نمی‌توان توقع داشت، قاضی به هر آنکه می‌خواهد در جلسه دادگاه حاضر شود، اجازه ورود بدهد.

در عین حال مواردی را شاهد بوده‌ایم که عده‌ای پیشاپیش در صحن دادگاه حاضر شده و تنها به اندازه متهم یا متهمان و وکیل یا وکلای آنها و نزدیکان متهم یا متهمان فضا موجود است که این هم مشکلی است که باید برطرف شود. به‌خصوص در این مورد خاص که قرار است برای اولین‌بار محاکمه سیاسی بر گزار شود دادگاه باشد و خبرنگاران بتوانند در محل محکمه حاضر شوند

امیر حسین آبادی، درباره اجرای قانون جرم سیاسی افزود: قانون «جرم سیاسی» قانونی عادی است که در آن مشخص شده که دادگاه‌های رسیدگی به جرائم سیاسی باید با حضور هیئت منصفه و به‌طور علنی برگزار شود. در هیئت منصفه‌ای برای جرائم سیاسی تعیین نشده است و به همین دلیل هم احتمالاً همان هیئت منصفه مسئول رسیدگی به جرائم مطبوعاتی برای حضور در دادگاه‌های سیاسی هم دعوت خواهند شد.

براساس قانون مطبوعات چند نفر از مقامات از جمله وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس کل دادگستری استان، رئیس شورای شهر، رئیس سازمان تبلیغات و نماینده شورای سیاست‌گذاری آلمه جمعه سراسر کشور، اعضای هیئت منصفه را مشخص و تعیین می‌کنند. برای اولین‌بار است که قانون «جرم سیاسی» قرار است، پیاده و عملاً اجرا شود، بنابراین باید منتظر بمانیم و ببینیم دادگاه‌های رسیدگی به این پرونده‌ها به چه صورت برگزار می‌شود و هیئت منصفه آن را به چه صورت و از میان چه کسانی انتخاب خواهند کرد.

در این میان آنچه مسلم است، این است که این دادگاه‌ها

پنج نفر به‌عنوان مجرم سیاسی کیفرخواست صادر شده که خود این موضوع نور امید است، اما تا زمانی که دادگاه برگزار نشود و نبینیم که روال برگزاری این دادگاه‌ها به چه صورت خواهد بود، قضاوت درباره نحوه و چگونگی برگزاری این دادگاه‌ها بسیار دشوار است.

پیشاپیش در صحن دادگاه حاضر شده و تنها به اندازه متهم یا متهمان و وکیل یا وکلای آنها و نزدیکان متهم یا متهمان فضا موجود است که این هم مشکلی است که باید برطرف شود. به‌خصوص در این مورد خاص که قرار است برای اولین‌بار محاکمه سیاسی بر گزار شود دادگاه باشد و خبرنگاران بتوانند در محل محکمه حاضر شوند

است، و به همین دلیل هم احتمالاً همان هیئت منصفه مسئول رسیدگی به جرائم مطبوعاتی برای حضور در دادگاه‌های سیاسی هم دعوت خواهند شد.

براساس قانون مطبوعات چند نفر از مقامات از جمله وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی، رئیس کل دادگستری استان، رئیس شورای شهر، رئیس سازمان تبلیغات و نماینده شورای سیاست‌گذاری آلمه جمعه سراسر کشور، اعضای هیئت منصفه را مشخص و تعیین می‌کنند. برای اولین‌بار است که قانون «جرم سیاسی» قرار است، پیاده و عملاً اجرا شود، بنابراین باید منتظر بمانیم و ببینیم دادگاه‌های رسیدگی به این پرونده‌ها به چه صورت برگزار می‌شود و هیئت منصفه آن را به چه صورت و از میان چه کسانی انتخاب خواهند کرد.

در این میان آنچه مسلم است، این است که این دادگاه‌ها

منصفه ندارد و می‌تواند حکم به برائت متهم نیز صادر کند، اما اگر نظر هیئت منصفه، دایر بر عدم مجرمیت یا برائت متهم باشد، دادگاه نیز باید نظر هیئت منصفه را لحاظ کند.

اگر دادگاه با توجه به نظر هیئت منصفه، حکم به مجرمیت و محکومیت متهم را صادر کند، این حکم قابل تجدیدنظر خواهی است، البته در رسیدگی مجدد در مرحله تجدیدنظر نیازی به حضور هیئت منصفه نیست و دادگاه تجدیدنظر با توجه به اوراق پرونده و نظر هیئت منصفه، به پرونده رسیدگی می‌کند. نکته آخر در خصوص اعضای هیئت منصفه این است که بر اساس قانون جدید آیین دادرسی کیفری، تنها در جلسات محاکمه جرائم مطبوعاتی و سیاسی حضور هیئت منصفه الزامی است و در مرحله دادسرا، تحقیقات مقدماتی و صدور قرارهای قانونی، نیازی به حضور هیئت منصفه وجود ندارد.

■ **شاهرخ صالحی کهرودی**

اعضای هیئت منصفه هر دو سال یکبار انتخاب می‌شوند. این هیئت در تهران ۲۱ عضو دارد و در سایر مراکز استان‌ها ۱۴ عضو؛ اعضای آن هم از بین افراد مورد اعتماد عمومی از بین گروه‌های مختلف اجتماعی نظیر روحانیون، اساتید دانشگاه، پزشکان، مهندسان، نویسندگان و روزنامه‌نگاران، وکلای دادگستری، دبیران و آموزگاران، اصناف، کارمندان، کارگران، کشاورزان، هنرمندان و همچنین نمایندگان می‌شوند. شرایط عضویت در هیئت منصفه این است که افراد حداقل ۳۰ سال سن داشته و متاهل باشند؛ همچنین نداشتن سابقه محکومیت مؤثر کیفری، اشتباه به امانت، صداقت و حسن شهرت و صلاحیت علمی و آشنایی با مسائل فرهنگی و مطبوعاتی از دیگر شرایط عضویت در هیئت منصفه تعیین شده است.

با تشکیل هیئت منصفه، رسیدگی دادگاه به جرائم